

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-1-11>

Неділько Ярослав Валентинович,

доктор філософії в галузі права (PhD),

асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

вулиця Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1483-3479>

КОНЦЕПЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ГУМОРУ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу концептуальних основ застосування гумору у криміналістиці, його функціонального значення та можливостей використання під час розслідування кримінальних правопорушень. Наводяться наукові підходи до основних функцій гумору. Зазначається про необхідність дослідження феномену гумору у криміналістичній науці як певної концепції.

Аналізуються особливості застосування гумору з урахуванням психологічних характеристик особи, а саме видів темпераменту: сангвініка, холерика, меланхоліка, флегматика. Зауважується, що чітко виражений один тип темпераменту спостерігається зрідка. Здебільшого проявляються всі чотири типи, хоча перевагу мають ознаки одного – головного. З'ясування типу темпераменту значно полегшуватиме суб'єкту розслідування та адвокату застосовувати гумор, що надалі легко та ефективно дасть змогу встановити психологічний контакт з особою.

Досліджується застосування гумору під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також під час профілактики кримінальних правопорушень. Зокрема, зазначається, що під час проведення слідчих (розшукових) дій виникають випадки спірних (суперечливих) позицій сторін (наприклад, слідчого з підозрюваним), що породжує конфліктну ситуацію, яка може проявлятися у вигляді відмови від давання показань та небажанні спілкуватися із суб'єктом розслідування. У таких ситуаціях слід застосовувати гумор, який може сприяти уникненню або певному послабленню конфліктних ситуацій, що можуть виникати під час проведення слідчих (розшукових) дій, а також розрядити напружену атмосферу, яка склалася.

Наводяться відповідні тактичні рекомендації з ефективного застосування гумору під час допиту та обшуку (огляду).

Зазначається про можливості використання гумору у правоохоронній комунікації з населенням, що буде сприяти формуванню довіри та відкритості до працівників правоохоронних органів, а також формуванню позитивного іміджу органів правопорядку.

Робиться висновок про необхідність подальших наукових досліджень у цій сфері та розробки практичних рекомендацій щодо ефективного використання гумору в правоохоронній діяльності.

Ключові слова: криміналістика, гумор, слідчий, допит, тактичний прийом, профілактика злочинності, психологічний контакт, слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування.

Неділько Ярослав. The concept of using humor in forensic science

Abstract. The article is devoted to the analysis of the conceptual foundations of the use of humor in forensics, its functional significance and possibilities of use during the investigation of criminal offenses. Scientific approaches to the main functions of humor are given. The need to study the phenomenon of humor in forensic science as a certain concept is noted.

The features of the use of humor are analyzed taking into account the psychological characteristics of a person, namely the types of temperament: sanguine, choleric, melancholic, phlegmatic. It is noted that a clearly expressed one type of temperament is rarely observed. Mostly all four types are manifested, although the signs of one – the main one – have an advantage. Clarifying the type of temperament will greatly facilitate the subject of the investigation and the lawyer to use humor, which will further easily and effectively allow establishing psychological contact with the person.

The use of humor is studied during the conduct of individual investigative (detective) actions, as well as during the prevention of criminal offenses. In particular, it is noted that when conducting investigative (search) actions, there are cases of controversial (contradictory) positions of the parties (for example, an investigator with a suspect), which gives rise to a conflict situation, which may manifest itself in the form of refusal to give testimony and reluctance

to communicate with the subject of investigation. In such situations, humor should be used, which can help avoid or somewhat alleviate conflict situations that may arise during investigative (search) actions, as well as defuse the tense atmosphere that has developed.

Relevant tactical recommendations are given for the effective use of humor during interrogation and search (examination).

The possibilities of using humor in law enforcement communication with the population are noted, which will contribute to the formation of trust and openness towards law enforcement officers, as well as the formation of a positive image of law enforcement agencies.

The conclusion is drawn about the need for further scientific research in this area and the development of practical recommendations for the effective use of humor in law enforcement activities.

Key words: *forensics, humor, investigator, interrogation, tactical technique, crime prevention, psychological contact, investigative (search) actions, pre-trial investigation.*

Вступ. Криміналістика є динамічною наукою, оскільки її теоретичні, технічні, тактичні та методичні положення постійно вдосконалюються на потребу часу. Це зумовлене активним пошуком ефективних шляхів удосконалення засобів та методів розслідування кримінальних правопорушень.

Наприклад, з розвитком інформаційних комп'ютерних технологій, які почали використовуватися також у протиправній діяльності, постала нагальна потреба у створенні дієвих криміналістичних технік і тактик, застосування яких дозволило би слідчому (детективу), дізнавачу, прокурору (суб'єктам розслідування) швидко та ефективно збирати електронні докази.

Це змусило криміналістичну спільноту реагувати на такі протиправні виклики та розробляти ефективні практичні рекомендації щодо збору електронних доказів. Розробка таких технічних і тактичних порад сприяла появі цифрової криміналістики, яка стала досить актуальною сферою наукових досліджень.

Крім того, криміналістика має низку гіпотез, концепцій та вчень (теорій), які формують її зміст, а також на потребу часу створюються та вдосконалюються науковцями для ефективної боротьби зі злочинністю. Зокрема, криміналістична теорія планування та організації розслідування, теорія криміналістичної профілактики, теорія тактичних операцій, вчення про тактичні прийоми і їх системи та інші.

Проте вітчизняні вчені приділяють мало уваги дослідженню використання гумору у криміналістичній науці, що робить актуальним подальше його теоретичне вивчення.

Метою статті є аналіз концептуальних основ використання гумору та як він може бути досліджений з криміналістичної точки зору, а також ефективно застосований під час розслідування кримінальних правопорушень.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становили загальнонаукові методи пізнання, зокрема аналітичний, формально-логічний та моделювання, які послуговувалися у дослідженні гумору як явища та наданні відповідних рекомендацій з його використання під час розслідування кримінальних правопорушень.

Результати. Не маючи на меті аналізу думок учених стосовно визначення терміна «концепція», вважаємо слушною думку А. О. Петренка, що концепція – це провідна ідея будь-якої теорії; система соціально-ціннісних, загальнонаукових поглядів; засіб, форма, розуміння, тлумачення певних явищ, процесів, феноменів у природі та суспільстві [1, с. 62].

Крім того, концепція може розглядатися як провідний задум, який визначає життєдіяльність індивіда, соціуму, стратегію дій людини у здійсненні планів, програм, реформ [2, с. 226].

На наш погляд, «концепцію застосування гумору у криміналістиці» слід розглядати як запропоновану ідею з дослідження гумору та надання відповідних рекомендацій щодо його використання під час розслідування кримінальних правопорушень.

Створення такої концепції зумовлене:

- 1) розвитком криміналістики та запозиченню нею знань з інших наук;
- 2) практичною необхідністю дослідження гумору, оскільки на практиці працівники

правоохоронних органів та адвокати його використовують;

3) теоретичним дослідженням гумору, оскільки в криміналістичній літературі відсутні ґрунтовні напрацювання вчених з цього питання.

Об'єктом концепції застосування гумору у криміналістиці є гумор як явище, яке може ефективно застосовуватися під час розслідування кримінальних правопорушень.

Предмет такої концепції – дослідження застосування гумору у криміналістичній науці.

Серед форм людського спілкування велике місце займає гумор. Його призначення – знімати напруження, стрес, нівелювати агресію. Він є передумовою виникнення позитивних емоцій: радості, веселості тощо [3].

У різний час гумор як явище вивчали Аристотель, Платон, І. Кант, А. Маслоу, З. Фрейд та інші. Так, З. Фрейд під гумором розглядав засіб отримання задоволення. Процес прояву гумору, зазначав він, здійснюється вже за наявності тільки однієї людини, участь іншої не додає до нього нічого нового. Почуття гумору дозволяє побачити комічну сторону неприємного явища, перетворює біль та гнів на посмішку і сміх [4].

Проводячи дослідження гумору з психологічної точки зору, українські вчені наводять його основні функції:

1. Гумор може використовуватися людиною абсолютно спонтанно та неусвідомлено, відбиваючи сформовану в неї систему ставлень до себе, оточуючих і світу загалом.

2. Гумор є формою діагностики як динамічних станів людини, так і її стійких особистісних властивостей.

3. Гумор розглядається як форма прояву оптимального функціонування людини й ознака психологічного здоров'я.

4. З особливостями прояву гумору пов'язана можливість діагностування різного роду відхилень у стані особистісного здоров'я або загроз появі таких відхилень [5, с. 41].

У науковій літературі [6; 7; 8] вирізняють чотири види гумору: афіліативний, сміх над собою, агресивний та самопринизливий.

Афіліативний гумор, зазначають науковці, «виявляється в доброзичливій, приймальної

манері, слугує засобом поліпшення міжособистісних стосунків». Ним послуговуються люди, схильні доброзичливо жартувати, розважати інших, а також послаблювати напруження у спілкуванні. Таке застосування гумору вирізняється терпимістю до інших, позбавлене ознак ворожості, допомагає самоствердитися тому, хто продукує гумор [9, с. 211]. До того ж використання такого виду гумору дозволить встановлювати доброзичливі стосунки з оточуючими [10, с. 25].

Сміх над собою розуміють [11] як спосіб, за допомогою якого можна впоратися зі стресовими подіями. Наприклад, людина, для якої характерний такий стиль гумору, може мати здатність знаходити позитивні моменти в неприємних ситуаціях, що може запобігти переповненню цієї людини негативними емоціями.

Метою агресивного гумору є самопіднесення через приниження інших людей. Він проявляється у зневажливій або критикувальній манері, маніпулюванні, висміюванні людей, використанні принизливих або образливих висловлювань [9, с. 211]. Такий вид гумору може заподіювати шкоди оточуючим, бо усвідомлюється ними як свідоме прагнення людини до домінування та виявлення зневаги до інших [10, с. 26].

Самопринизливий гумор, що ґрунтується на актуалізації негативного образу себе, можуть використовувати в різних цілях. Людина, розповідаючи щось смішне про свої слабкості, помилки, невдачі тощо, прагне в такий спосіб викликати позитивне ставлення до себе інших [9, с. 211]. Крім того, такий вид гумору може свідчити про наявність у людини негативного образу себе [10, с. 26].

У науковій літературі виділяють ще окремий різновид гумору – чорний гумор, який висміює теми смерті, фізичних вад, національної та гендерної приналежності, міжособистісних відносин, релігії, хвороб, кримінальних правопорушень тощо, тобто тих сфер соціального життя людини, звернення до яких має носити сакральний характер згідно зі сформованими у суспільстві морально-етичними нормами [12, с. 161].

Усвідомлюючи закономірності функціонування, а також особливості видів гумору, слідчий, дізнавач, прокурор, адвокат набуває можливості використовувати його у відповідних ситуаціях: у встановленні психологічного контакту під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (допиту, обшуку тощо); у застосуванні гумору як окремого тактичного прийому під час проведення процесуальних дій; у використанні гумору як профілактичного засобу кримінальних правопорушень.

Для ефективного використання гумору в окреслених ситуаціях потрібно розуміти темперамент особи, що допоможе більш удало його застосовувати.

Під темпераментом психологи розуміють «сукупність індивідуальних особливостей, які є фізіологічною основою типу вищої нервової діяльності й характеризує динаміку психічної діяльності особистості; темперамент проявляється у силі почуттів, їхній глибині або поверховості, у швидкості їх перебігу, у стійкості або швидкій зміні» [13, с. 522]; «індивідуально-психологічну характеристику людини, що проявляється у силі, напруженості, швидкості та врівноваженості перебігу її психічних процесів» [14, с. 185].

Загалом розрізняють виокремлені ще Гіппократом чотири основні типи темпераментів: сангвінік, флегматик, холерик і меланхолік.

З аналізу наукової літератури [15, с. 12; 16, с. 210–212; 17, с. 154–157; 18; 19] можна виокремити найбільш вагомі риси кожного з указаних темпераментів, які слідчому, дізнавачу, прокурору, адвокату варто брати до уваги.

Сангвініки легко пристосовуються до нових людей. Вони збуджено реагують на все, що привертає їхню увагу, наділені живою мімікою і виразними рухами. Здатні до швидкого зосередження та дисципліновані. У таких особистостей дуже врівноважена, рухлива і сильна нервова система. Вони з легкістю справляються з емоційними та психологічними навантаженнями. Такі особистості здебільшого мають багато знайомих.

Флегматики – малоемоційні та високоактивні. Їх складно розвеселити або засмутити. Відрізняються терплячістю та витримкою.

Такі люди завжди стримані і на обличчі не можна помітити виразної міміки, вони завжди уникають конфліктів.

Холерики завжди попередньо аналізують ситуацію, перш ніж щось сказати. Такі особистості вміють швидко приймати важливі рішення завдяки високій концентрації уваги. Нестримні та нетерплячі, запальні. Мають високу наполегливість, полюбляють бути в центрі уваги. Здебільшого можуть не доводити свої справи до кінця.

Меланхоліки – надто образливі та чутливі. Їхня міміка і жести невиразні, голос тихий. Зазвичай невпевнені у собі, сором'язливі. Завжди доводять справу до кінця. Швидко втомлюються.

Проте чітко виражений один тип темпераменту спостерігається зрідка. Здебільшого проявляються всі чотири типи, хоча перевагу мають ознаки одного – головного.

З'ясування типу темпераменту значно полегшуватиме суб'єкту розслідування та адвокату застосовувати гумор, що надалі легко та ефективно дасть змогу встановити психологічний контакт з особою [19, с. 103].

Наприклад, особа з темпераментом сангвініка чи холерика здебільшого сама полюбляє жартувати. І коли вона позитивно реагуватиме на жарт слідчого, дізнавача, прокурора, адвоката (жартуватиме, сміятиметься, продовжуватиме жарт тощо), то це становитиме ознаку налагодження психологічного контакту з нею [19, с. 103].

Варто бути обачними, жартуючи з меланхоліками, позаяк у таких осіб специфічне почуття гумору. І спроби налагодити з ними психологічний контакт із застосуванням гумору можуть негативно вплинути на подальше проведення допиту. Необхідно чітко розуміти їхні схильності, смаки, інтереси тощо [19, с. 103].

Застосування гумору у встановленні психологічного контакту під час допиту.

Необхідно зазначити, що під психологічним контактом слід розуміти інформаційний процес, за якого люди можуть і бажають сприймати інформацію один від одного [20, с. 159]. Для цього потрібно створити сприятливу пси-

хологічну атмосферу, що позитивно вплине на взаємодію та стосунки між учасниками спілкування [21, с. 99].

Для результативного встановлення психологічного контакту між особами слід володіти певними криміналістичними вміннями та знаннями, зокрема й у сфері психології, що дасть змогу ефективно встановити психологічний контакт між особами під час допиту [19, с. 102].

Наведемо окремі рекомендації із застосування гумору суб'єктом розслідування.

По-перше, не варто в першу зустріч із допитуваною особою відразу використовувати гумор, доречно зав'язати розмову та через певний час, переконавшись, що за допомогою гумору з нею можна встановити психологічний контакт, його застосувати [19, с. 103].

По-друге, не потрібно надмірно використовувати гумор під час допиту. Це може викликати в допитуваної особи негативне ставлення до суб'єкта розслідування і не сприятиме налагодженню психологічного контакту [19, с. 103].

По-третє, варто аналізувати, який гумор переважно подобається допитуваним. Це дасть змогу суб'єкту розслідування напрацювати певний комплекс жартів і використовувати їх у різних ситуаціях до або під час допиту [19, с. 103].

По-четверте, слід також зважати на те, що під час допиту може бути присутній захисник, а це викликатиме певні складності для суб'єкта розслідування у встановленні психологічного контакту із допитуваною особою. У такому разі, налагоджуючи психологічний контакт із допитуваною особою, не варто залишати поза увагою встановлення психологічного контакту із захисником [19, с. 103].

По-п'яте, не варто застосовувати гумор, який пов'язаний із національністю, релігією чи фізичними особливостями, оскільки його використання може викликати образу допитуваної особи та створити бар'єр у спілкуванні.

По-шосте, якщо жарт викликає напруженість або негативну реакцію допитуваної особи, необхідно негайно змінити тактику спілкування.

По-сьоме, якщо використання гумору було образливим чи викликало дискомфорт у допи-

туваної особи, у такому разі варто відразу вибачитися. Після цього слід вибрати більш формальний стиль спілкування.

Застосування гумору як тактичного прийому під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

У вітчизняній криміналістичній літературі пропонуються різні визначення поняття тактичного прийому. Не маючи на меті досліджувати етимологічне значення тактичного прийому, разом із тим поділяємо думку В.І.Галагана, який розглядає тактичний прийом як рекомендацію про можливі альтернативні варіанти проведення процесуальних дій чи прийняття тактичних рішень, як час і місце проведення слідчих (розшукових) дій, склад учасників, засоби фіксації перебігу й одержаних результатів тощо [22, с. 73–74].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій виникають випадки спірних (суперечливих) позицій сторін, наприклад слідчого та підозрюваного, що породжує конфліктну ситуацію між ними, яка може проявлятися у вигляді відмови від давання показань та небажанні спілкуватися із суб'єктом розслідування [23].

На нашу думку, у таких ситуаціях слід застосовувати гумор, який може сприяти уникненню або певному послабленню конфліктних ситуацій, що можуть виникати під час проведення слідчих (розшукових) дій, а також розрядити напружену атмосферу, яка склалася [23].

Наведемо окремі рекомендації із застосування гумору суб'єктом розслідування під час проведення обшуку (огляду).

По-перше, не слід застосовувати гумор відразу після початку проведення обшуку, оскільки будь-які спроби пожартувати здебільшого будуть неправильно зрозумілі для осіб, у яких проводиться обшук (огляд).

По-друге, варто застосовувати гумор лише у разі потреби зниження напруги або уникнення конфліктних ситуацій.

По-третє, слід звертати увагу на реакцію на жарти особи, у якої проводиться обшук (огляд). Якщо особа посміхається чи реагує позитивно, це свідчить про можливість продовження застосування гумору. У разі напруги

чи роздратування особи використання гумору необхідно негайно припинити.

По-четверте, якщо проведення обшуку затягується та слідча група починає втомлюватися, застосування гумору може підбадьорити учасників обшуку, знизити напругу, а також завершити обшук на позитивній ноті.

Вважаємо, що гумору як тактичному прийому з криміналістичної точки зору притаманні такі функції: прогнозування, контролю, спонукання, стимулювання та запобігання [23].

Прогнозування. Використовуючи гумор, можна зрозуміти, яким чином особа налаштована стосовно суб'єкта розслідування за її реакцією, яка може проявлятися у формі сміху, який може бути щирим, дружнім, ворожим, грубим тощо. Також це дозволить суб'єкту розслідування сформувати відповідний психологічний портрет допитуваної особи.

Контролююча. За допомогою гумору можна контролювати хід процесуальної дії. Застосування гумору може підбадьорити особу, покращити її настрій. Наприклад, під час проведення допиту використання гумору дозволить суб'єкту розслідування встановити з допитуваною особою психологічний контакт, що певною мірою буде сприяти ефективнішому проведенню допиту.

Спонукання. Застосовуючи гумор, можна спонукати допитуваного до актуалізації певної забутої події, що буде корисним, наприклад, у підготовці або під час проведення слідчого експерименту.

Стимулювання. Гумор можна використовувати для мотивування осіб, наприклад, суб'єкт розслідування демонструє доброзичливий характер, який сприяє активній участі у проведенні процесуальних дій.

Запобігаючи. Використання гумору дозволяє послабити конфліктну ситуацію, яка склалася, а також запобігти виникненню агресії чи упереджень з боку осіб.

Зауважимо, що цей перелік функцій не є вичерпним і може бути доповнений залежно від виду розслідуваного кримінального правопорушення, відповідної слідчої ситуації та інших обставин.

Застосування гумору під час профілактики кримінальних правопорушень.

Під профілактикою кримінальних правопорушень варто розуміти систему конкретних дій (заходів), що проводяться слідчим, дізнавачем, прокурором та мають на меті усунення причин та умов вчинення протиправних дій [24, с. 213].

У науковій літературі обґрунтовано зазначається про необхідність індивідуальної профілактики кримінальних правопорушень, яка полягає в реалізації системи заходів з виявлення й усунення конкретних недоліків сімейного, шкільного і суспільного виховання, поєднаних із цілеспрямованою роботою з особами, які мають у поведінці відхилення від моральних і правових норм, а також з окремими групами і колективами, покликаного не допустити виникнення негативних наслідків поведінки таких осіб [25, с. 121].

Таку профілактичну діяльність слід концентрувати в молодіжному середовищі, оскільки в підлітків і молоді антисуспільні установки не є усталеними й легше піддаються корекції за допомогою відповідного інформування та виховання [25, с. 121].

На нашу думку, здійснювати таку корекцію можна і за допомогою застосування гумору. Наприклад, проводячи профілактику серед учнів шкіл, працівники правоохоронних органів, використовуючи гумор, можуть розповісти про різні випадки вчинення кримінальних правопорушень, при цьому зазначаючи про обов'язкову невідворотність покарання осіб, які їх вчинили.

Це дозволить краще усвідомити таку інформацію учнями та вплинути на їхню правову свідомість.

Крім того, гумор може стати частиною комунікації правоохоронних органів із населенням, сприяючи формуванню довіри та відкритості до працівників правоохоронних органів.

Висновки. Таким чином, дослідження застосування гумору криміналістичною наукою набуває актуального розвитку, а також починає посідати чільне місце у системі криміналістики та використовуватися під час профілактики та розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Прокопенко А.О. Сутність понять «концепція», «педагогічна концепція» та «едакація». *«Проблеми інженерно-педагогічної освіти»*, № 72, 2021. С. 60–68. DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2021-72-60-68>.
2. Данильян О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
3. Савченко О.В. Гумор. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-24711v>.
4. Sigmund Freud. Wit and its relation to the unconscious. New York. 1916. 388 p.
5. Носенко Е.Л. Почуття гумору як ознака доброчинності особистості та емоційна сила її характеру : монографія. Київ : Вид-во «Освіта України», 2016. 189 с.
6. Di Fabio A., Duradoni M. Humor styles as new resources in a primary preventive perspective: reducing resistance to change for negotiation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. № 17(7). Art. 2485. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17072485>.
7. Di Fabio A., Gori A., Svicher A. Relationships between humor styles and the Big Five Personality traits in workers: a network analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2023. № 20(2). Art. 1008. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph20021008>.
8. Leist A.K., Müller D. Humor types show different patterns of self-regulation, self-esteem, and well-being. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*. 2013. № 14(2). P. 551–569. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9342-6>.
9. Шпортун О.М. Стили та форми гумору в континуумі «Норма – патологія». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 210–214.
10. Носенко Е.Л. Почуття гумору як ознака доброчинності особистості та емоційна сила її характеру : монографія. Київ : Освіта України, 2016. 189 с.
11. Zeigler-Hill V., McCabe G.A., Vrabel J.K. The Dark Side of Humor: DSM-5 Pathological Personality Traits and Humor Styles. *Europe's journal of psychology*. 2016. No. 2(3). P. 363–376. DOI: <https://doi.org/10.5964/ejop.v12i3.1109>.
12. Кузєбна В.В., Грєчуха Л.О. Чорний гумор як особливий вид комічного. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. 2022. № 85. С. 157–166. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-22>.
13. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf.
14. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
15. Криштанович С.В. Темперамент. Характер. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/33545/1/TEMPERAMENT.pdf>.
16. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2012. 296 с.
17. Куниця О.П., Батєчко Д.П. Дослідження типів темпераменту на прикладі студентів-футболістів для формування складу команди. *Габітус*. 2021. Вип. 25. С. 154–157.
18. Пілецький В.С. Особливості типів темпераменту та їхня роль у професійній діяльності викладача. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : Плай ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. Вип. 15. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/pv/1071.pdf>.
19. Неділько Я.В. Використання гумору у встановленні психологічного контакту під час допиту. *Криміналістичний вісник*. 2024. № 42(2). С. 100–109. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2024-42-2-100>.
20. Юридична психологія : навчально-методичний посібник / Г.В. Мухіна ; за заг. ред. В.М. Бєсчастного. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.
21. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.
22. Галаган В.І. Проведення слідчих (розшукових) дій: процесуальні та криміналістичні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1(5). С. 73–79.
23. Неділько Я.В. Застосування гумору як тактичного прийому при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова медицина в умовах сучасних викликів та глобальних загроз* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 125-річчю від дня народження проф. М.М. Бокаріуса та 85-річчю каф. криміналістики Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого, м. Харків, 12 листоп. 2024 р. Харків : Право, 2024. С. 259–262.

24. Жилін А. Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Т. 2. С. 209–215.

25. Бандурка О. М. Профілактика злочинності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 115–124.

References:

1. Prokopenko, A. O. (2021). Sutychnist' ponyat' "kontseptsiya", "pedahohichna kontseptsiya" ta "edukatsiya" [The essence of the concepts "concept", "pedagogical concept", and "education"]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of Engineering Pedagogical Education*, 72, 60–68. <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2021-72-60-68> [in Ukrainian].
2. Danilyan, O. H. (2019). *Metodolohiya naukovykh doslidzhen' [Methodology of scientific research]*. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
3. Savchenko, O. V. (n.d.). Humor. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Humor. Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-24711v> [in Ukrainian].
4. Freud, S. (1916). *Wit and its relation to the unconscious*. New York [in English].
5. Nosenko, E. L. (2016). *Pochuttya humoru yak oznaka dobrochynnosti osobystosti ta emotsiyna sylu yiyi kharakteru [Humor as an indicator of personal benevolence and emotional strength of character]* (Monograph). Kyiv: Publishing House "Osvita Ukrainy" [in Ukrainian].
6. Di Fabio, A., & Duradoni, M. (2020). Humor styles as new resources in a primary preventive perspective: Reducing resistance to change for negotiation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), Article 2485. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072485> [in English].
7. Di Fabio, A., Gori, A., & Svicher, A. (2023). Relationships between humor styles and the Big Five personality traits in workers: A network analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(2), Article 1008. <https://doi.org/10.3390/ijerph20021008> [in English].
8. Leist, A. K., & Müller, D. (2013). Humor types show different patterns of self-regulation, self-esteem, and well-being. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 14(2), 551–569. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9342-6> [in English].
9. Shportun, O. M. (2016). Stili ta formy humoru v kontynuum "Norma – patolohiia" [Humor styles and forms in the continuum of "Norm – pathology"]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Seriia "Psykhologichni nauky" – Scientific Bulletin of Kherson State University, Psychological Sciences Series*, 6(2), 210–214 [in Ukrainian].
10. Nosenko, E. L. (2016). *Pochuttya humoru yak oznaka dobrochynnosti osobystosti ta emotsiyna sylu yiyi kharakteru [Humor as an indicator of personal benevolence and emotional strength of character]* (Monograph). Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
11. Zeigler-Hill, V., McCabe, G. A., & Vrabel, J. K. (2016). The dark side of humor: DSM-5 pathological personality traits and humor styles. *Europe's Journal of Psychology*, 12(3), 363–376. <https://doi.org/10.5964/ejop.v12i3.1109> [in English].
12. Kuzebna, V. V., & Grechukha, L. O. (2022). Chornyi humor yak osoblyvyi vid komichnoho [Black humor as a special form of comedy]. *Zbirnyk naukovykh prats "Nova filolohiia" – Collection of Scientific Papers "New Philology"*, 85, 157–166. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-22> [in Ukrainian].
13. Shapar, V. B. (2007). *Suchasnyi tлумachnyi psykhologichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]*. Kharkiv : Prapor. Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf [in Ukrainian].
14. Prykhodko, Y. O., & Yurchenko, V. I. (2012). *Psykhologichnyi slovnyk-dovidnyk [Psychological dictionary-reference]* (Textbook). Kyiv : Karavela [in Ukrainian].
15. Kryshchanovych, S. V. (n.d.). Temperament. Kharakter. Retrieved from: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/33545/1/TEMPERAMENT.pdf> [in Ukrainian].
16. Serhienkova, O. P., Stolyarchuk, O. A., Kohanova, O. P., & Paseka, O. V. (2012). *Zahal'na psykholohiia [General Psychology]* (Textbook). Kyiv : TsUL [in Ukrainian].
17. Kunitzha, O. P., & Batetchko, D. P. (2021). Doslidzhennia typiv temperamentu na prykladi studentiv-futbolistiv dlia formuvannia skladu komandy [Study of temperament types based on football students for team composition]. *Habitus*, 25, 154–157 [in Ukrainian].
18. Piletskyi, V. S. (2010). Osoblyvosti typiv temperamentu ta yikh rol' u profesiyniy diial'nosti vykladacha [Features of temperament types and their role in the professional activities of a teacher]. *Zbirnyk naukovykh prats: filosofii, sotsiologii, psykhologii – Collection of Scientific Works: Philosophy, Sociology, Psychology*, 15. Retrieved from: <http://194.44.152.155/elib/local/pv/1071.pdf> [in Ukrainian].
19. Nedilko, Y. V. (2024). Vykorystannia humoru u vstanovlenni psykhologichnoho kontaktu pid chas dopytu [The use of humor in establishing psychological contact during questioning]. *Kryminalistychnyi visnyk – Criminalistics Bulletin*, 42(2), 100–109. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2024-42-2-100> [in Ukrainian].

20. Mukhina, H. V. (2019). *Yurydychna psykholohiya: navchal'no-metodychnyi posibnyk [Legal psychology: instructional and methodological guide]*. (Ed. V. M. Beshchastnyi). Kyiv : VD "Dakor" [in Ukrainian].
21. Konovalova, V. O., & Shepityko, V. Yu. (2008). *Yurydychna psykholohiya [Legal psychology]*. 2nd ed., revised and expanded. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
22. Halahan, V. I. (2017). Provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii: protsesual'ni ta kryminalistychni aspekty [Conducting investigative (search) actions: procedural and criminalistic aspects]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka) – International Legal Bulletin: Current Problems of Modernity (Theory and Practice)*, 1(5), 73–79 [in Ukrainian].
23. Nedilko, Y. V. (2024). Zastosuvannia humoru yak taktychnoho pryiomu pry provedenni slidchykh (rozshukovykh) dii [The use of humor as a tactical tool in conducting investigative (search) actions]. *Kryminalistyka i sudova medytsyna v umovakh suchasnykh vyklykiv ta hlobalnykh zahroz : zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 125-richchiu vid dnia narodzhennia prof. M. M. Bokariusa ta 85-richchiu kaf. kryminalistyky Nats. yuryd. un-tu im. Yaroslava Mudroho [Criminalistics and Forensic Medicine in the Context of Modern Challenges and Global Threats : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, dedicated to the 125th anniversary of Professor M. M. Bokarius and the 85th anniversary of the Department of Criminalistics of the National Law University of Yaroslav Mudry, Kharkiv]*, November 12, 2024, 259–262. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
24. Zhylin, A. E. (2020). Aktual'ni pytannia realizatsii profilaktychnykh zakhodiv pratsivnykamy pravookhoronnykh orhaniv pry rozsliduvanni shakhraistva u sferi vykorystannia bankivskykh elektronnykh platezhiv [Current issues of implementing preventive measures by law enforcement officers in investigating fraud in the field of banking electronic payments]. *Yurydychna nauka – Legal Science*, 2(2), 209–215 [in Ukrainian].
25. Bandurka, O. M. (2014). Profilaktyka zlochynnosti [Crime prevention]. *Visnyk Pivdennoho rehional'noho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1, 115–124 [in Ukrainian].